

York; Hildreth R. (1863), *The History of the United States of America*, Vol. I-VI, New York.

4. Bolkhovitinov N. N. (1980), SSHA: problemy istorii i sovremennaya istoriografiya [*United States of America: Challenges history and modern historiography*], Nauka, Moscow, 405 p.

5. Sogrin V. V. (1989), Jefferson: chelovek, myslitel, politik [*Jefferson: the man, the thinker, politician*], Nauka, Moscow, 280 p.

6. Sevostianov G. N. & Utkin A. I. (1976), *Thomas Jefferson*, Mysl, Moscow, 392 p.

7. Biography of Thomas Jefferson, White House, available at: [www.peoples.ru / state / king / usa / jefferson / index](http://www.peoples.ru/state/king/usa/jefferson/index).

8. Silvio A. Bedini (1990), *Thomas Jefferson: Statesman of Science*, Macmillan, New York, London, XVIII, 616 p.

Tetiana Statsenko

FARM REPUBLIC IS THOMAS JEFFERSON'S POLITICAL IDEAL IN THE FURTHER DEVELOPMENT OF THE UNITED STATES OF AMERICA

American bourgeois revolution of the eighteenth century led to the formation of the independent United States of America. Among the leaders who led the fight the special place is occupied by the apostle, the founder of American democracy - Thomas Jefferson. He sharply criticized the social system that existed in the time of monarchy and was based on private ownership. Based on the natural and socio-economic conditions, he proposed the farm development as the best political path of the United States of America. It provided that every person had the equal titles to land. So the democratic theory of Thomas Jefferson began to form. First of all, it provided the union of small independent farmers in the future. Comparing agricultural and industrial countries the social activist Jefferson emphasized the benefits of farming which primarily consisted in the absence of corruption at the state level. He saw in farmers the moral contrast to urban residents, especially European residents. The idea of agricultural development concerning the American reality found an obvious sensitiveness.

It became evident that the dominant position was not occupied by farmers, but by growers and slaveholders between which the conflict was inevitable in the future. Being the president of the United States of America Thomas Jefferson had gradually to refuse the development of the state according to the farming way for the benefit of industrial economy of the country. The drama of American democrat Jefferson was that the agrarian theory in practice was utopian. The democratic and political ideal of Jefferson was not to come true because of the relation of class forces of contemporary U.S.A.

Keywords: farm republic, agrarian way of development, American democracy, Thomas Jefferson, the history of the United States.

© Т. Стаценко

Надійшла до редакції 08.01.2013

УДК 94(477):061-057.87 "192"

ПОЛІТИЧНІ ЗАСОБИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СКЛАДУ СТУДЕНТСТВА УСРР У 1920-ті роки

ХРИСТИНА ХОРУЖЕНКО,

кандидат історичних наук, доцент Красноармійського індустріального інституту

У статті визначаються та аналізуються основні засоби політичного регулювання соціального складу студентства УСРР упродовж 1920-х років. Акцентується увага на тому, що запровадження політичних репресивних форм та методів регулювання складу студентського загалу стало наслідком неспроможності вирішення цих питань за допомогою так званої системи "відряджень" та "куріального представництва".

Ключові слова: організації студентів, соціально-класові перевірки, пролетаризація ВНЗ, соціальний склад.

Постановка проблеми. Процеси, що відбувалися у вищій школі впродовж 1920-х рр., відображали як старі (дореволюційні) прагнення й традиції, так і нові (комуністичні) прояви й тенденції, які дивним чином певний час існували поряд. Проте поступово, крок за кроком дореволюційний уклад життя

вищої школи неминуче змінювався під тиском новітніх тенденцій, втрачаючи елементи демократичних здобутків і завоювань. Цей процес знаходився в прямій залежності від соціального складу студентства, який на початку 1920-х рр. залишався різночинським і складався з усіх верств соці-

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.

альної "піраміди" суспільства. Організації студентів були покликані відстоювати соціальні, економічні, академічні, культурні та інші права й інтереси студентської молоді в період глобальної політичної й економічної кризи в умовах радикальної трансформації суспільства.

Стан вивчення проблеми. Проблема регулювання соціального складу студентства УСРР у 1920-ті роки знайшла відображення в працях В. Липинського, О. Василенко, В. Даниленка, М. Кузьменка, О. Лаврут та інших авторів. Проте до вивчення політичних засобів і методів регулювання соціального складу студентства УСРР упродовж 1920-х років окремо дослідники не звертались.

Метою статті є аналіз критеріїв, принципів та механізмів здійснення політичних засобів регулювання соціального складу студентства УСРР упродовж 1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Соціальний склад студентства УСРР у 1920-х рр. знаходився в стані трансформації, що було наслідком реалізації політики "пролетаризації" ВНЗ. За даними перепису студентства Харкова в 1909 р., представники дворянства, духовенства, почесних громадян склали 42,3 %, службовців - 31,8 %, селян - 5,5 %, робітників та ремісників - 5,3 %, інші категорії - 15,1 % [1]. Політика "пролетаризації" мала на меті відкрити вільний доступ до вищої освіти представникам трудящих, насамперед, робітникам і селянам.

Намагання ЦК КП(б) залучити до навчання у ВНЗ заплановану кількість пролетарського студентства не мали успіху. Тому, починаючи з 1921 р., партійні комітети вдалися ще до одного засобу регулювання соціального складу студентства, який отримав назву "соціально-академічні перевірки складу студентства", або "перереєстрація студентства". Указаний засіб мав на меті, по-перше, звільнити ВНЗ від "академічного баласту", "довічних студентів", які часто перебували в складі студентів формально, а насправді десь працювали. Стара дореволюційна предметна система навчання у вищій школі дозволяла студентам вивчати навчальні дисципліни довільно, без якоїсь системи або черговості. Тому студенти один рік працювали, щоб зібрати гроші на навчання, а інший навчались. Період навчання розтягувався на багато (10-15) років. Радянська семестрова система навчання зобов'язала студентів вивчати науки у відповідній черговості й у встановлені терміни, а осіб, що не встигали - відраховували зі складу студентства.

Але "перереєстрація" студентства мала на меті ще одне завдання - вилучити з ВНЗ "ворожі елементи". На початку 1920-х рр. у ВНЗ м. Харкова навчалось 57 % колишніх червоноармійців, 25 % військових царської армії, 9 % осіб, що воювали в білих арміях [2]. Незважаючи на те, що формально радянська влада амністувала осіб, які вели озброєну боротьбу з нею, тим не менш саме ці особи підлягали відраховуванню зі складу студентства. Так, у жовтні 1921 р. Катеринославський губком КП(б)У запланував зменшити чисельність студентства в губернії в ході "перереєстрації" на 50 %. Так звана "перереєстрація" проводилась шляхом співбесіди, під час якої встановлювалось соціальне походження, заслуги перед радянською владою, класово-політична орієнтація, успішність навчання. Аналізуючи "перереєстрацію" студентства у 1921 р., голо-

ва Головопрофосу УСРР Я. П. Ряппо писав, що "минулорічна перереєстрація звільнила... інститути від номінального баласту. Це і "мертві душі", і малокописні для радянської держави елементи" [3].

У ВНЗ м. Києва "перереєстрацію" студентства почали із запізненням, фактично вона розпочалась у січні 1922 р. 22 січня Київський губком КП(б)У створив комісію з проведення "перереєстрації", до складу якої увійшли представники партійних, радянських, профспілкових органів та органів освіти, а 28 січня розглянув перший звіт про діяльність цієї комісії [4]. Тільки з Київського політехнічного інституту на початку 1922 р. в процесі "перереєстрації студентства" комісія відрахувала 306 осіб [5].

Проте проведена "перереєстрація" студентства 1921-1922 рр. не дозволила підтягнути до бажаного рівня якісний склад студентства. Тому в 1924 р. ЦК КП(б)У удався до нової, ще більш цинічної акції з вилучення так званого "непролетарського елементу" з ВНЗ. У серпні 1924 р. ЦК КП(б)У під грифом "цілком таємно" надіслав декілька циркулярів на адресу губернських комісій із проведення соціально-академічної перевірки складу студентів інститутів. Перевірку було заплановано провести з 5 вересня до 5 жовтня. Осіб, що підлягали відраховуванню зі складу студентства, необхідно було встановити заздалегідь, але, щоб це не викликало підозри, для співбесіди на комісію викликали також студентів, яких не планували виключати [6]. ЦК КП(б)У встановив також відсотки осіб, які підлягали виключенню: в індустріально-технічних інститутах - 12 %, сільськогосподарських - 10 %, соціально-економічних - 18 %, педагогічних - 12 %, медичних - 25 % [7].

Ці інструкції щодо проведення соціально-академічної перевірки складу студентства вийшли із запізненням, оскільки вже в липні 1924 р. Одеський губком КП(б)У самостійно, на власний розсуд розпочав проведення цієї акції. За планом "розвантаження" одеських інститутів, який було ухвалено в Одеському губкомі, із медичного інституту було заплановано виключити - 45 %, політехнічного - 30 %, Інституту народної освіти, народного господарства і хіміко-фармацевтичного - по 18 % [8]. Навіть після отримання інструкцій із ЦК КП(б)У, Одеський губком КП(б)У розпочав "чистку" в серпні й поставив за мету будь-що досягти необхідних відсотків робітників і селян, особливо жорстко перевіряючи склад студентів останнього курсу [9].

Перевірка складу студентства 1924 р. була проведена тільки в інститутах. У липні 1924 р. голова Головопрофосу Я. Ряппо повідомляв у листі секретаря ЦК КП(б)У Е. Квірінга, що "технікуми не слід чіпати, оскільки там 35 % робітників і 30% селян". Окрім Одеси, перевірка складу студентства в інших містах відбулась у встановлені строки. Під час її проведення з інститутів відраховували 6 тис. студентів. На 20 жовтня 1924 р. чисельність студентів в інститутах і технікумах стала однаковою - по 29 тис. осіб [11]. За підсумками проведеної перевірки з інститутів м. Харкова було відраховано майже 2 тис. студентів: робітників - 3,4 %, селян - 7,2 %, службовців - 66,6 %, інших - 22,3 %. Переважна більшість студентів була відрахована з інститутів за те, що їх віднесли до категорії "соціально-ворожих елементів" [12].

Багато студентів було відраховано з останнього курсу навчання, і це тоді, коли народне господарство України відчувало гостру нестачу фахівців

вищої кваліфікації. У зв'язку із цим 9 жовтня 1924 р. РНК УСРР видав постанову "Про студентів, виключених у порядку проведення соціально-академічної перевірки". Ця постанова передбачала проведення екстернату для студентів, відратованих з останнього й передостаннього курсів. Вони мали можливість скласти іспити спеціально створеним комісіям й отримати дипломи там, де раніше навчались [13].

Переважає більшість студентів, що були відратовані з інститутів, подали заяви до Центральної комісії у студентських справах, де оскаржили дії комісії з проведення соціально-академічної перевірки складу студентства. Так, у листопаді 1924 р. Центральна комісія у студентських справах розглянула заяву студента Сенніка М. С., якого було виключено зі складу студентів Київського інституту народного господарства за службу в білій армії. До заяви були додані документи, які знімали вказані звинувачення. У грудні 1924 р. Центральна комісія у студентських справах своїм рішенням поновила у складі студентів Харківського медичного інституту шістьох осіб, а в травні 1925 р. Центральна комісія повернула до Київських і Харківських інститутів 15 студентів, а ще трьом дозволила скласти іспити екстерном [14].

Деякі студенти намагались оскаржити рішення комісії із проведення соціально-академічної перевірки в партійних комітетах. Наприклад, секретаріат Київського окружного КП(б)У у листопаді 1924 р. прийняв рішення про поновлення в складі студентів медичного інституту Шнейдера [15]. Тільки за 1925 р. до Центральної комісії у студентських справах подали заяви про поновлення в складі студентів 2248 осіб. 737 із них були поновлені в складі студентів, 75 отримали право скласти іспити екстерном [16]. Таким чином, у 1924 р. з інститутів було відратовано 19,7 % студентів [17]. Ураховуючи велику кількість осіб, які були поновлені в правах, Наркомос УСРР видав циркуляр № 297 від 25 червня 1925 р., яким установлювався порядок повернення до інститутів відратованих у ході перевірки студентів. Поновлені в правах студенти повертались до ВНЗ через рік після їх відратовання за умови, що цей рік вони працювали на виробництві й активно займались громадською роботою [18]. 6 лютого 1925 р. Політбюро ЦК КП(б)У на своєму засіданні підсумувало результати соціально-академічної перевірки складу студентства й визнало її завершеною. У матеріалах рішення було записано, що в майбутньому "система "чисток" має бути замінена системою підбору студентів" [19].

Проте ці заяви залишились на папері, а система "чисток" складу студентства існувала впродовж періоду, який вивчається. У 1928 р. у зв'язку із "Шахтинською справою" "шкідників" почали шукати й у ВНЗ. У листопаді 1928 р. Наркомос видав розпорядження, за яким розпочались масштабні перевірки соціального походження студентства. На основі цього розпорядження інституту й технікуми самостійно встановлювали строки й методи здійснення цієї акції. Уже в грудні 1928 р. у Харківському інституті народного господарства розпочала роботу комісія з перевірки соціального складу студентства. У цей же час ЦК КП(б)У створював спеціальні комісії, які займались з'ясуванням соціального походження окремих студентів. Так, після проведеного обстеження, комісія встановила, що в селі Лехнівка Бе-

резанського району в куркулів Костюка І. Р., Костюка Я. Р., Євтюха І. І. та інших діти навчаються в Київському політехнічному, ветеринарному і кооперативному інститутах [20].

У Дніпропетровському гірничому інституті після перевірки соціального складу студентства правлінням інституту в грудні 1928 р. почалась додаткова "чистка", яку провела робітничо-селянська інспекція й "викрила" серед студентів-середняків велику кількість куркулів [21]. У січні 1929 р. "чистка" розпочалась в Одеському інституті народної освіти, де зі складу студентів виключили 11 осіб, а в лютому цього ж року 48 студентів Київського сільськогосподарського інституту було позбавлено виборчих прав як дітей орендарів, духовенства, куркулів та підсудних [22].

У березні 1929 р. у Київському сільськогосподарському інституті відбувся товариський суд, що існував при комітеті комсомолу. На лаві підсудних був комсомолец Філь І. Н. Його звинуватили в тому, що він погано виконував суспільні доручення й не указав справжній матеріальний стан свого батька-куркуля. За вироком суду його виключили як із лав комсомолу, так і зі списку студентів [23]. У квітні 1929 р. у Дніпропетровському медичному інституті ректор інституту повідомляв, що на кожному засіданні правління ВНЗ викривають по декілька "студентів-ворогів" і відратовують їх зі складу студентів [24].

У Харківському медичному інституті в лютому 1929 р. за соціальне походження виключили 15 студентів, а в березні - 20 [25]. Комісії, що проводили "чистки", змушували студентів доносити одне на одного. За такою схемою в Одесі було "викрито" й відратовано з ВНЗ студента Лещинського, у якого далекий родич служив у білій армії, та студентку Коваленко, яка вийшла заміж за непмана [26]. "Чистки", "перевірки" та суди над студентами здійснювались до кінця 1929 р. За цей час із ВНЗ було відратовано приблизно 5 % студентів за невідповідне соціальне походження. Це насамперед були діти середнього селянства, які підтримували радянську владу або лояльно ставились до неї.

Висновки

Отже, ні задекларована більшовицькою владою політика "пролетаризації" ВНЗ, ні "перереєстрації" та "соціально-академічні перевірки" складу студентства в повному обсязі не досягли поставленої мети - суттєвого збільшення студентів-робітників і бідного селянства. За соціальною ознакою основну частину студентства становили вихідці зі службовців, причому їх питома вага в 1923-1924 навчальному році становила 40,8 %, а у 1928-1929 навчальному році - 46,9 %. Водночас простежується тенденція збільшення частки вихідців із робітників і селян, чисельність яких поступово зростала й досягла в 1928-1929 навчальному році відповідно 23,9 % і 25,3 % [27].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Итоги переписи студенчества г. Харькова // Студент революції. - 1923. - № 7-8. - С. 8.
2. Моисеев А. Обзор работы Харьковского КУБУча / А. Моисеев // Студент революції. - 1924. - №1-2. - С. 105.
3. Ряппо Я. О реформе высшей школы на Украине / Я. Ряппо // Студент революції. - 1922. - № 1. - С. 12.

4. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф. 1, оп. 20, спр. 1126, арк.26; спр. 1129, арк. 12.

5. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України), ф. 166, оп. 3, спр. 595, арк. 267.

6. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1854, арк. 58-59.

7. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 20-х-30-х років: соціальний портрет та історична доля / Г. В. Касьянов. - К., 1992. - С. 59.

8. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1854, арк. 66.

9. Там само. - Спр. 1856, арк. 24.

10. Там само. - Спр. 1855, арк. 22.

11. Там само. - Спр. 1854, арк. 13.

12. Сероус А. Итоги социально-академической проверки вузов и нового приема в Харьковские вузы / А. Сероус // Студент революції. - 1924. - № 8-9. - С. 9.

13. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 4, спр. 315, арк. 12.

14. Там само. - Спр. 714, арк.18; спр. 696, арк. 1; оп. 5, спр. 610, арк. 1-2.

15. Київський облдержархів, ф. 1468, оп. 1, спр. 85, арк. 4.

16. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 628, арк. 97.

17. Ряппо Я. На путях к новой школе / Я. Ряппо // Студент революції. - 1925. - № 1. - С. 31.

18. ЦДАВО України, ф. 166, оп. 5, спр. 628, арк. 96.

19. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 1966, арк. 9.

20. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 20, спр. 2704, арк. 20.

21. Разоблачение вражеских элементов началось // Студент Жовтня. - 1928. - 15 декабря.

22. За чистоту студенческих рядов // Студент Жовтня. - 1929. - 15 января; К перевыборам горсовета // Реконструктор. - 1929. - 15 февраля.

23. Приговор // Реконструктор. - 1929. - 18 апреля.

24. К штурму // Студент Жовтня. - 1929. - 3 апреля.

25. Волки в овечьей шкуре // Рефлекс. - 1929. - 7 марта; 16 апреля.

26. "Тайна" Лещинского // Студент Жовтня. - 1929. - 24 октября; 30 мая; Про чистоту вищої школи // Шлях праці. - 1929. - 25 травня.

27. Лаврут О. О. Студентство радянської України в 20-ті роки ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 "Історія України" / О. О. Лаврут. - Донецьк, 2004. - С. 8.

REFERENCES

1. *Student revolutsii* (1923), No. 7-8, p. 8.

2. *Student revolutsii* (1924), No. 1-2, p. 105.

3. *Student revolutsii* (1922), No. 1, p. 12.

4. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine (next - CSAPO of Ukraine), fond 1, opys 20, sprava 1126, arkush 26; sprava 1129, arkush 12.

5. Central State Archive High Branch of government and management of Ukraine (next - CSAHGM of Ukraine), fond 166, opys 3, sprava 595, arkush 267.

6. CSAPO of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 1854, arkush 58-59.

7. Kasianov H. V. (1992), *Ukrainska intellihentsiia 20–30 rokiv: sotsialnyi portret ta istorychna doliia*, Kyiv, p. 59.

8. CSAPO of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 1854, arkush 66.

9. Ibid, sprava 1856, arkush 24.

10. Ibid, sprava 1855, arkush 22.

11. Ibid, sprava 1854, arkush 13.

12. *Student revolutsii* (1924), No. 8-9, p. 9.

13. CSAHGM of Ukraine, fond 166, opys 4, sprava 315, arkush 12.

14. Ibid, sprava 714, arkush 18; sprava 696, arkush 1; opys 5, sprava 610, arkush 1-2.

15. State Archive of Kyiv region, fond 1468, opys 1, sprava 85, arkush 4.

16. CSAHGM of Ukraine, fond 166, opys 5, sprava 628, arkush 97.

17. *Student revolutsii* (1925), No. 1, p. 31.

18. CSAHGM of Ukraine, fond 166, opys 5, sprava 628, arkush 96.

19. CSAPO of Ukraine, fond 1, opys 20, sprava 1966, arkush 9.

20. Ibid, sprava 2704, arkush 20.

21. *Student Zhovtnia* (1928), 15 of December.

22. *Student Zhovtnia* (1929), 15 of January; *Rekonstruktor* (1929), 15 of February.

23. *Rekonstruktor* (1929), 18 of April.

24. *Student Zhovtnia* (1929), 3 of April.

25. *Refleks* (1929), 7 of March; 16 of April.

26. *Student Zhovtnia* (1929), 24 of October; 30 of May; *Shliakh pratsi* (1929), 25 of May.

27. Lavrut O. O. (2004), *Students of soviet Ukraine in 20-th years XX century*, Abstract of thesis for the degree of candidate of historic sciences in specialty 07.00.01 «History of Ukraine», Donetsk, p. 8.

Khrystyna Khoruzhenko

INTRODUCTION POLITICALLY REPRESSIVE FORMS AND METHODS OF STUDENTS REGULATION AS A RESULT OF FAILURE TO SOLVE THESE POINTS THROUGH A SYSTEM OF "BUSINESS TRIPS"

The article sets out and analyzes basic criteria, principles and mechanisms of social control political students of USSR during 1920h years. The basic measures of power were "social academic verifications of composition" and "re-registering of students". Their purpose - to withdraw enemies from educational establishment. An author tells about verifications in educational establishments of Kharkiv, Kyiv, Katerinoslava, Odesa. The attention is that the introduction of a politically repressive forms and methods of management of students dividers resulted from failure to address these issues by using the so-called system of "travel" and "curial offices".

Keywords: organization of students, social-class verification, higher educational establishment, social structure.

© Х. Хоруженко

Надійшла до редакції 17.01.2013

№ 1 (121) січень-лютий 2013 р.